

TÜRKBİLİK REVÜSÜ

REVUE DE TURCOLOGIE

Fondée à Paris

Par

RIZA NOUR

TOME III, LIVRE 2

Rüyâ	Nâmık Kemal - Riza Nur.
Hürriyet şîri	" " " "
Kendi şîrlerimden [5 tâne]	Riza Nur.
Türk aruzu Acem aruzu değil, millî Türk aruzudur	R. N.
Türk şîrinin Vâhidi kıyâsîsi mısradır	R. N.
Türk Şîrinin ritmik unsurları	R. N.
Fakı Ahmede dâir	R. N.
Opera ve opera-komikler üzerine	R. N.
Errata [Samsun la Delile ve Janetin düğünü]	R. N.
Karmen	R. N.
Özdemir nen Dolun	R. N.
Leblebici Horhor	R. N.
Hâtırat parçaları [işlerin iç yüzleri] - 1	R. N.
M. E. Blochet	R. N.
L'Afghanistan, par René Dallot	Joseph Castagné
Bay N. e	R. N.
Ziya Şâkire	R. N.
Vatan hâini arnaud Hüseyin Câhid	R. N.

HÂTİRAT PARÇALARI

(İşlerin iç yüzü)

I

Revüye böyle bir bahs açıyorum. Bununla hâtırat neşrediyorum zan edilmesin. O çok uzundur; sâde bâzı şeylerden bahs edeceğim. Millî Savaşa kadar olan kısmı şimdilik ufak bir hulâsa ile geçiyorum. Bu sûretle bu bir nümerolu makale « Millî Savaş » parçalarına bir « girim » makamındadır.

İkinci Abdül Hamid zamanında çocukdum. O vakit askerî Tıbbiye hürriyet ve inkılab fikirlerinin ocagı, kaynadığı bir yerdi. İki üç arkadaş perşembe günleri mektebden izinli çıkınca Galatadaki Fransız posta - hânesine gider, Avrupa ve Mısırdaki Jön Türklerin çıkardıkları gazeteleri tehlike içinde alub câmi içlerine kor, Erenköy ve emsâli yerlerde köşklerin bahçelerine atardık. Bildiklere verirdik. Bir kısmını da karanlıkta mektebin pençeresinden ipe çekmek sû etile içeri alır, arkadaşlara verirdik. Her koğuşda bir talebe okur, diğerleri dinlerdi. Bu mektebde talebenin sayısı 800 kadardı. İçimizde bir tâne bile hafiye yokdu. Altı yıl zarfında talebeden üç hafiye türedi. Bunları bütün talebe aforoz etdi. Kimse unlarla konuşmazdı. Fursat buldukca da başına bir kapud geçirirler, iyice döğerlerdi. Dayak kim vurduya giderdi. Bu üç talebeden biri verem, biri deli oldu! Mekteb idâresi bu üç talebeyi mektebden çıkarmaga mecbur olmuşdur. Yoksa muhakkak ölürlerdi. Bahriye ve Harbiye talebesini irşâda çalışırdık.

Meşrutiyet geldi. Ben daha evvel İttihad ve Terakki Cemiyetine girmiş idim. Selânikde kurulan İttihad ve Terakki Cemiyetine de meşrutiyetden evvel girdim. Hüseyin Câhid gibi meşrutiyetden sôra dâhil olmadım. Câhid meşrutiyet mühtedisidir. Bu devirde benim hayatım siyâsî vukuatca pek zengindir. Bu devri de şimdi geçiyorum. Sôra tafsilatı ile yazacağım ve Câhidin yalanlarını da aynı zamanda düzelteceğim; hem de yazmadığı rezâletlerini de lâ ve edeceğim.

MILLÎ SAVAŞ

(İstiklal savaşı)

İttihadcılar beni hudud dışına sürdüler; yâni vatandan anamın babamın yurdundan kogdular. Kogarken de: «Senin kaleminden zehir ve kan damlıyor, vücudun memleketin âsâyışına muzurdur » dediler. Hakikatda ise kalemimden unlar için zehir, memleket için şifa damlayordu.

Parisde edebî, târîhî, ilmî eserler hazırlıyordum. Umûmî harb basdırdı. Muracaat etdim, beni Türkiyeye sokmadılar. Mısıra gitdim. İkinci nümerolu İtilafcılar yâni Gümülcineli, miralay Sadık, Avrenos zâde Sâmi ve emsâli beni İttihadcıdır diye Mısırdaki İngilizlere curnal etdiler. İngiliz askerî dîvânı-harbi beni muhtâkeme etdi. Ne toh fdi, ne karabaht, ve ne fecîdi ! Beni yerimden yurdundan İttihadcılar kogmuşdu, şimdi Mısırdaki ikinci İtilafcılar beni İttihadcı diye mahkemeye veriyorlardı. Şu Felek işte böyle alçakdır. Vatanperverlik etmek güçdür; derde, belâya, mahrumiyete, tezvire, iftirâyâ, hakarete, zındana, ölüme tahammüllü olmalı. Onun için asıl muhâliflik vatanperverliktir; muvâfık vatanperever olmak iki katlı ekmek kadâyıfidir. H. Câhidinki gibi ! Gurbetler, zaruretler vatanperverliğin mehek tâşıdır. Bu nokta çok mühimdir. Bine vatanperver demek için bu in.tihandan geçmiş olması çok lâzımdır.

Bunsuz vatanperverlik nazârî, delilsiz, isbatsız bir iddiadır. Yoksa hukümetde keka keyf âlâ, belâsız ve menfeatlı vatanperverlikdir. Hükümet tarafdarlığı baklava börekdir. Her kes seve seve böyle vatanperver olur. Fakat muhâlif olunca, mevkîde olmayınca, veyâ mevkîden düşünce, hele gurbete çıkmaga mecbur olunca iş derhal değişiyor. İtilâfcılardan hiç biri önce hâin degildi. Bir kısmı işte, gurbetde hırstan, kinden ve açlık yüzünden vatan hâini oldular. Gurbetde sağlam kalan azdır; hakıkı vatanperverler işte bu sağlam kalanlardır. İttihadcılar düşünce ve hudud hâricine kaçmaga mecbur olunca içlerinden bir kısmı mevkîi iktidardan uzak olmak kaygusuna dayanamadı; nostalci, derdûbelâ sabırlarını tüketti, vatan hâini oldular. Üç misal göstereyim: Enver paşa, Hüseyin Câhid, Câvid. Şimdikiileri de yarın göreceğiz. Bir defa bu mehek taşına sıra gelsin.

Yıllarla Almanya, Türkiye gâlibdi. Bir gün Almanya mütâ'ke istedi. Yenilmiş, partiyi gayb etmeşdik. İngilizler ve dostları İstanbula girdiler, Türkiye işgal altına alındı. Türkiye batdı demek lâzimdi. Hemen eşyâmı satdım, vatan hizmetinde bulunmak ümüdîle İstanbula gitmek istedim. Fakat bana izin vermediler. Iskenderiyeye indim, izin alabilmek ümüdîle uğraşıyor, bekleyordum. Aylar geçti. Hâlâ bana İstanbula pasaport vermeyorlar. Ümid yok. Devlet batmışdır. Hiç bir haber de almak mümkün degil. Şimdiye kadar ne oldu? Ne oluyor? Ve ne olacak? Bu suallere dâir bir fikir hâsıl etdirecek ne bir yol, ne bir ışık var!., Yalnız, vaktile bizim İstanbulda kapatıp fesh edilmiş hâle koyduğumuz Hürriyet ve İtilâfî diriltmişler haberi var. Vaktile Gümülcinelî, Dâmad Ferid ve emsâlinin kılık yapıp türlü gizli ve pis işler görmege başlama-larından, bunun söz ve nasîhatla öğüne duramadığımı-zdan bu fırkayı kapatıp çekilmişdik. Şimdi, bu kılık İstanbulda fırka yapmış, adına Hürriyet ve İtilaf koymuş.

Bu adı koymağa hiç hakları yokdu amma koymuşlar. Bunlar işgâl kuvvetlerine hizmet ediyorlar. Pâdişah da bunlarla berâber. Bu haberler beni derin bir yês ve kedere sevk etdi. İşte, bu têsirlerdir ki bana bu Revünün 7 inci numerosundaki (s. 23 - 28) şîri yazdırmışdı.

Merak içindeyim. Her gün Menşiyeye meydanına koşub gazete alıyorum. Bir gün yine böyle “ Vâdî in Nil „ gazetesini aldım. Baş makâlesinde İstanbul muhâbiri İzmir işgâline karşı Türk ahâlinin çeteler teşkil etdikleri, Adanada da Türk çetelerinin türedigi, erzurumluların yurdlarını Ermenilere verdirmemek için bir kongira toplamaga trşebbüs etdikleri haberini veriyor. Bu beni son derece sevindirdi; bu bir ışıkdı, bana ümid verdi. Beni, derken, siddetli bir aglama tutdu. Bu makâleyi yürüyerek okuyordum, bir türlü kendimi tutamıyor aglayordum; her kesden utanıyordum.. Yanımda biri vardı, beni bir kahveye köşeye sokdu. Orada da kendimi bin zorladım olmayordu, elimde degidi, agladım. Bu hal yarım saat kadar sürmüşdür. Megerse İnsan sevincden, hatta keder ve belânın aglatmasından ziyâde, aglarmış. Bilmezdim. Halbuki, ben esâsen aglamayan bir adamım. Bu kadar zindanlarda, îdam tehlikesinde aglamamışdım.

Bu esnâlarda henüz Mustafa Kemal paşanın ad ortada yok.

Şimdi, İstanbula can atıyordum. Yine izin mümkün degil. Yine günler geçdi. Bir gün Menşiyede birine tesadüf etdim. Bu zat Mısır türklerindenidir. İstanbuldan tanırdım. Bana “ burda ne arayorsun „ dedi. « İstanbula gitmek steyorum, pasaport alamıyorum „ dedim. Undan kolay ne var? Ben sana vereyim dedi. Hayret etdim. İnanmadım. Şüphemi görünce “ Ben şimdi İskenderiye vâli vekiliyim „ dedi. Teşekkür etdim ve içimden bu Hızırdır dedim. Hakikaten iki gün sôra pasaportu yolladı. İlk vapura atla-

am. Bizi bir sandalla Salacak önlerine çakılların üstüne dtdılar. Gayri ihtiyârî bir avuç çakıl almış, öpüb yüzüme (gözüme sürmüşümdür.. Gurbet belâlarının têsîri nedir görülsün.. Vatana kavuşdum, eyi. Fakat sokaklarda ecnebi askerler var. Rum, Ermeni, Yahudi azgın suratlı. Türklerin yüzü ise ölü gibi olmuş. Bu hâl bana pek ağır geldi. İçime bir kaçacak yer arama duygusu geldi. Beyoğlunda bir otele inmişdim. Hemen Erenköyüne bir dostun evine gitdim, orada ev buluncaya kadar beni müsâfir etmesini rica etdim. Etdi, o evin yanlarında bir ev tutub yerleşdim. Bu taraflarda ecnebi askeri falan yokdu, heif kes ve her şey türkdü. İçime biraz ferahlık geldi.

Derhal vaziyeti tedkika teşebbüs etdim. Eski arkadaşları aradım. Buldum. Bunların bir kısmı Sulhuselâmet, Câmî beyle bir kaçı Millî Ahrar, doktor Esad Paşa Millî Kongra adında fırkalar teşkil etmişler, milleti nasıl kurtarabiliriz deye çalışıyorlar. İzmirliler İzmir işgâlini, Tırakyalılar oranın işgalini kaldırmak maksadile (Mudâfaai Hukuk) adıla birer Cemiyet yapmışlar. İttihadcılar sinmiş. Bunlarla konuştum; vaziyeti anladım. Vaziyet ve her kes ümitsiz. Bir takımları çâre olarak İngiliz yeya Amerika mandası steyor! Diğer tarafda, bir de, vatan menfeati aleyhine çalışan ikinci Hürriyet ve İtilaf fırkası var. Bunların içinde en nâmuslu san lığım Konya mebusu Zeynelâbidini gördüm. Uzun konuştum, tutdukları yolun yanlış olduğunu anlatdım. Gütün beni tasdik etdi, düzelteceğine söz verdi. Fakat êlen hiç bir şey yapmadı. Demek bunlardan ümid yokdu, vatan selâmeti için bunları yıkmaga çalışmak lâzimdi. “Hürriyet ve İtilâfın iç yüzü „ (nasıl doğdu, nasıl öldü- adlı eserimi neşr etdim; bomba gibi patladı. Bel kema klerini kırdı. Bu benim şahsıma için büyük tehlike idi. Çünkü hükümet ellerinde idi. Netekim bunlar beni İttihadcı olmakla ilam ederek Maltaya sürülmem için İngilizlere murâcaat

etdiler. Ben İttihadcı degildim amma o esnâda yazdığım makâleler ve çıkardığım gazete ile İttihadcılara hucûmun sırası olmadığını, bu gün bütün Türklerin her şeyi unutup vatani kurtarmak için elbirliği etmelerini tavsiye ediyordum. Bir de İngiliz Muhibleri cemiyeti vardı. Bu tetkikat esnasında öğrendiğim Anadolu vaziyeti şu : İzmir civârında Yunan askerlerinin türk kadınlarına təcâvüzüne dayauamayan Demirci Efe çetesile Yunanlı buldukca Kesmege başlamış; undan sôra daha bir takım çeteler türemiş, yunanlılarla vuruşuyorlar. Yine İzmir civarında askerî ve mülkî âmirler birer birer gizli veya alenî çeteler yapıyorlar ve yâ bunları himâye ediyorlar. İzmir hinterlandında « muda-faaı hukuk » adı altında bir sürü Cemiyetler teşekkül etmiş. Bu sûretle orada binefsihi bir cebhe teşkkül etmiş. Ernemiler tâ Habeşistandan bile gelerek Adanada toplanmışlar. Fransızlara jandarmalık ediyor, böyle hizmetler görüyorlar. Türk kesiliyor ve soyuluyor. Bunun üzerine Adana Antakya türklerinden bir kısmı silahlanıb daga çıkıyorlar. Fransız askerlerle vuruşmaga başlıyorlar. Orda da böylelikle kendi kendine bir cebhe teşekkül ediyor. Erzurum ve Trabazonun Aliyeler tarafından Ermenilere verilecegi haberi gelince oraların Türkleri hêyecâna düşüyor, kaynaşmaga başlıyorlar; bu sûretle Erzurumda bir Congra toplamaga çalışıyorlar.

Bu esnâlarda da Mustafa Kemal Paşa ortada yok.

İzmir cemiyeti ile çalışmagı tercih etdim. İzmir işgali aleyhine miting yapmaga karar verdik. Gidib hükumetden izin istedim. Hükumet bir hâdise zuhurundan korkuyor, izin vermeyordu. Nihâyet isrârımla sadriâzam Sâlih paşa Sultan Ahmed câmiinin içinde olmak şarîile verdi. Câmi hıncahınc dodlu, birer nutuk söyledik. Biraz sôra Sâlih paşadan Sultan Ahmed meydanında toplanmaga da müsaade aldım. Bu mitingda söylediğim nutukda

"Türkiyeyi mahvedebilmek için İtilaf devletlerinin hepinin leşleri üzerinden geçmeleri lâzımdır,, demişdim. Çok galabalık vardı. Mitingin kararlarını hükumete, işgal kuvvetlerine, gazetelere verdik.

Istanbul hukumeti Istanbulda mebusan meclisini toplamaga teşebbüs etdi. Erzurumda kongıra oldu. Kumandan Kâzım Karabekir Paşanın himâyesile Erzurum ve Tırabzonluların yaptıkları bu kongıraya pâdişah tarafından Anadoluya gönderilen Mustafa Kemal Paşa da iştirak etmiştir. Congıra azasından bir kısmı M. Kemal Paşayı Congraya kabul etmek istemediler, ve aleyhine bağıldılar. Nihâyet M. K. Paşa Kongıraya girdi ve reis oldu. Kongıra Heyeti temsiliye adile bir heyet teşkil etdi. Bu heyet Sıvasa geldi. Ben bunlarla da temas etmek ve berâber çalışmak istedim. Mustafa Kemal Paşaya bir telgrâf çeküb oraya gelmek istedigimi bildirdim. Cevab vermedi. Demek beni istemeyordu. Intihâbat başladı. Mustafa Kemal Paşa her tarafda kendi istediği adamları intihab ettirmek isteyordu; fakat muvaffak olamadı. Sinopda da beni intihab ettirmek için çalışıyordu. Unun emri üzre Sinop şûbe reisi binbaşı Şevket bu hususda elinden gelen her şeyi yapıyordu. Mânî olamayınca dağlardan 80 eşkiya toplayıp şehri basdı. O vakit Türkiyenin dağı taşı eşkiya dolu idi. Bunlar umumi harb zamanında peyda olmuşdu. Dizdarzâde Hakkı ve Kemal efendiler, Hüsnü agazâde Hamdi efendi, öküzoglu Râsim bey Sinabın nâmuslu eşrâfı idiler. İşleri; güçleri halka iyilik etmekdi. Hamdi efendiden mâadası öldü; Allah rahmet etsin. Yeşlerini tutan olmadı. Bunları eşkiyâyâ yolladım. Eşkiyâyı bizim tarafa aldılar. Binbaşı baka kaldı. Mustafa Kemal paşanın, unun emrile Kastamonu vâli vekili kör Ferid beyin ve ora kumandanı miralay Osman beyin gayretlerine, böyle cebirlerine ragmen ben âdetâ ittifâkı ârâ ile mebus oldum. Bu sefer Mustafa

Kemal paşa bir telgırafla beni Sivas'a dâvet etti. Tabii artık gidemezdım. İstanbula döndüm. Eu, demek, M. Kemal paşa ile ilk mücâdelem idi; benim zaferimle bitdi. Bu kadar hükümet kuveti, bilhassa seksan eşkiya ile şehrin basılması düşünülürse pek parlak bir zaferdir. M. K. paşa ile mücâdele etmek benim aklımdan bile geçmemişdi; bilakis vatan için onunla çalışmak fikrinde idim. O tecâvüz etdi, hâdisse oldu. Bu esrâ'da Mustafa Kemal paşa Ankaraya gitmek ister. Orda kumandan Ali Fuad paşa. Vâli ise Refi Cevadın babası ve Dâmad Frid paşanın adamı olan Muhıddin paşayı evvela oradan kaldırmak lâzım. Bu işi Kırşehirli Rıza beye havâle ederler. Rıza bey eski bir âileden, isteyince memleketinden dört beş yüz silahlı çıkartabilir biri idi. Netekim sôra bu mıkdar da bir çete teşkil edib Yunanlılarla harbe gitdi. Vâli akşamları Çangırı Kapısına gezintiye çıkarmış. Rıza bey bir akşam sekiz on adamı ile orada saklanır.. Vâli gelince yakalayib götürür. İstanbula yollar. Yerine millî harekete taraftar olan deftardar Yahya Gâlib beyi vâli vekili tâyin ederler. Bu tabeii meşrû degildi; demek Ankarada ihtilâli bir kuvvet vardı. Bunun üzerine Ali Fuad paşa gider, Mustafa Kemal paşayı alır, Ankaraya götürür. Rıza bey sâde okuyub yazma bilir bir câhil idi amma gâyet zeki idi, simâsı hâlis Türk ve hâlis Türkler gibi akli selimi pek çok, vatanperver biri idi. Cemiyeti Salâhiye işinde suçsuz yere asub harcadılar. Sebebi Kırşehirin Çankaya'ya yakın, Rızanın bir kaç yüz silahlı adam tedârik edebilmesidir. İhtilaller kendine hizmet eden evladlarını da yer.

Artık açık ihtilal hareketi var. Her tarafda vâliler ye ihtilâlei uyub yerinde kalıyor; ye böyle bir vaka ile işi bitiyordu. Bu ihtilal kuvvetleri muhtelif rütbede askerî kumandanlar, ye vâli, mutasarrıf, kaymakam gibi sivil âmirlerdi, ye de ahali idi.

Mustafa Kemal paşa Heyeti Temsiliye ile Ankaraya

yerleşdi. Fakat bu heyetin meşrû âzaları gelmemişdi. Sivasda M. K. paşanın sesi çıkmaya başlamışdı; artık devam edecektir. Demek ihtilal hareketinin dogması M. K. paşanın eseri degildir.

Istanbul meclisinin orada açılmayıb Ankarada açılması için Mustafa Kemal paşa mebusları Ankaraya dâvet etdi, uğraşdı. Fakat bu fikri hiç kimse kabul etmedi. Mebusların agzındaki söz şu idi: “Bizi oraya götürüb pençesi altına alacak. Bize tahakküm edecek.” Meclis İstanbulda açıldı. Reis intihab olunacaktı. Rauf ve Karavâsıf beyler teressum etmekde olan Anadolu ihtilal hareketinin İstanbulda mümessili telekki ediliyor; ikisi de mebus ve aramızda. Bunlar de meclisin Ankarada açılmasının şiddetle aleyhinde idiler. Mebuslar arasında bu aralık bir haber çıkdı; Mustafa Kemal paşa Meclise kendisi reis olmak isteyomuş, İzmitte gelmiş, İstanbula gelecekmiş. Bu haber her kesi hayrete düşürdü. “Canım, nasıl buraya gelir?! İngilizler unu yakalar, Maltaya götürürler, Anadolu hareketinin başı deye artık o tanındı. Bu hareket mahv olur.” deyolar. Rauf ve doktor Adnan beyler acele İzmitte gidüb Mustafa Kemal paşayı bu fikirinden vaz geçirdiler. M. Kemal paşa mâlum hacımce büyük nutkunda “Ben İngilizlerin Meclisî mebusânı basacaklarını biliyordum. Urun için Ankarada açılmasını istedim.” deyor. Fakat bu sözde yanlışlık var. Çünkü meclisin basılacağını bilseydi kendi reis olmak, İstanbula gelmek istemezdi.

Bu meclis bir encümen teşkil edüb meşhur mîsâkı millîyi yaptı. M. K. paşa o koca nutkunda mîsâkı millîyi kendi yaptığını söyleyorsa da dogrusu böyledir. Meclisin zabıtnâmeleri meydanda. Fatırımında, encümen onbeş kadar âzadan mürekkebdî. Âzanın hepsini hatırlayamıyorum. Abdil-Aziz Mecdi efendi, Yusuf Kemal ve Rauf beyler de âza idi. Bu encümen vâkıya Sivasda milli hareket nâmına

M. Kema! paşa tarafından ilan edilmiş bir iki şey, mesela bogazları serbest yapmak meselesini mîsâka almaga mecbur olmuş ise de mîsakı yapan İstanbul meclisidir. Ben de bu encümende âza idim. Bu Meclisde resmen kürsiden yunanlılarla harb eden Demirci Efeyı alkışladım. Nihâyet, İngilizler İstanbulu resmen işgal étdiler. Meclisi basdılar. Rauf ve Karavâsıfı tevkif etmek isterler. Bâzi mebuslar Fındıklıda bir ev tedarik edüb bunları kaçırıp oraya saklamak isterler. Bu iki adam bunu kabul etmeyib kendilerini İngiliz askerlerine teslim ederler. Maltaya gitdiler. Bu adamların bu hâli çok şaşılacak şeydi. Bunun kendilerince ne mücbir sebebi vardı bilmem. Fakat hareketleri artık millet için çalışmak istemeyorlar demekdi. Unları kaçırmak teşebbüsünde bulunanlardan biri Gümüşhâne mebusu Zekî bey idi. Her şeyi, hazırlamışlardı. Bunu bana Zekî bey anlatdı.

Şimdi, biz ne yapacağız? Anlaşıldı ki bir gün Meclise işgal kuvvetleri istedikleri millete muzur her hangi bir şeyi süngü ile imzâ etdirebilirler deyordum. Vaziyet pek vahimdi. Bu düşünce zihnimde büyüdükçe büyüdü. Acele bir çâre lâzimdi. Bu çâre bence Meclisin dağılması idi. Fakat Meclis fesh olunduktan sôra ye millet için faydalı bir iş olursa görülemezdi. Yeniden intihab lâzim gelirdi. O da güç bir şeydi. O halde bilâmüddet tâtil yapmak en münâsibîdi. Ancak tâdîlî yapub mebusların derhal memleketlerine gidüb dağılmaları lâzimdi. Bu fikri arkadaşlara söyledim. Bunu ittifakla yapmak lâzimdi. İki gün uğraşdım. Bütün mebuslar kabul etdiler. Sâ ile Tunalı Hilmi ile Trabzon mebus Ali Şükrü beyler Meclisin devâmında ısrar etdiler. Bense bu kararı ittifakla yapmak isteyordum. Bütün mebuslar fırka odasında ictimâ etdik. Bu iki kişi şiddetle îtiraz etdiler. Tunalı pek korkak bir şey idi. Üstüne atıldım “ kabul et !,, dedim. “Pekeyi, kabul,, dedi. Fakat merhum Ali,

Şükrü vücudu kuvvetli, cesur, gavgacı bir adamdı. Hele inadı pek çokdu. Gavga ile unu susdurmak mümkün değildi. Yanına gitdim, yüzünü öpdüm, okşadım. Bu sûretle o da kabul etdi. Artık ittifak tamdı. Bir takrir yazdım. Resmen celseyi açdık. Ben kürsüye çıktım. Söyledim ve takririmi verüb okunsun dedim. Okundu. İşgal kuvvetlerinin Meclisi basmasını beşerî hürriyete, hakka, medeniyete bir tecâvüz ve ağır bir suç olarak gösteriyor, bu fêli proteste ediyor, bu sebeble Meclisi bilâmüddet kapatdığımızı, bu ağır cürmü bütün milletlerin meclislerine ve târihe tevdi etdigimizi söyleyordum. Takrîrim ittifâkı ârâ ile kabul edildi.

Artık bu meclis fêlen bitmişti. Kazâya uğrayan bu kısa ömürlü Meclis sâde iki mühim iş görmüştür. Biri Mîsâkı millî, diğeri kendisini öldürüb târihe geçmesidir. Mîsak ve bu takrir avrupa dillerine tercüme edilüb Avrupa hükümetlerine, parlemantolarına, gazetlerine gönderilmiştir.

Şimdi, mebusların yüzlerinde derin bir keder vardı; herkes düşünüyordu. Derhal Anadolu'ya geçmegi kararlaştırdık.

Bu esnâda nâzırlardan üç dört kişi geldi. Fıka odasında toplandık. Bin derd yandılar. Çok kederli idiler, içlerinde ağlayan da vardı. Çok vatanperver oldukları görülüyordu. Hepimizi mütessir etdiler.

Artık İstanbul'da çalışmak imkânı bitmişti. Anadolu'ya gitmek lâzimdi. Fakat Mustafa Kemal paşa beni istemiyor. Nasıl gidebilirim? Düşünüyorum...

Bir iki gün sôra idi mebuslar ne yapmaları lâzim geldigini müzâke etmek üzere mebuslardan Ankaraya bir heyet göndermek istediler. Bir gün sôra hühumet de Ankaraya mebuslardan bir heyet göndermek istedigini Meclise bildirdi. Meclis hemen intihab yaptı. İki sarıklı, iki de sivil mebus intihab etdiler. Bunlar : Konya mebusu Hoca Vehbi efendi; Eskişehir mebusu Abdullah Azmi

efendi (sarıklı); Yusuf Kemal bey ve ben idik.

Bu benim için Ankaraya gitmege iyi bir vesîle idi amma orada mâruz olacağım tecâvuzu def edecek mâhiyetde degildi. Mustafa Kemal paşa bu hükümetin ve meclisin şiddetle aleyhinde idi. Mebuslardan bir kaçı da bir felâkete ugrayacağımı söyleyüb “ gitme! „ dediler. Çok düşündüm; fakat Anadoluda hizmet edebilmek ümidîle tehlikeyi bile bile kabul etdim. Dört mebus arkadaş Bâbi-âliye gidüb sadrıâzam Sâlih paşayı ziyâret etdik. Yanında bu hükümetde harbiye nâzırı olan (müşür) Fevzi paşâ da vardı. Sâlih paşanın, digerlerinin yüzlerinden keder akıyordu. Aramızda şöyle konuşma oldu :

Biz - Bizi Ankaraya niçin yollamak isteyorsunuz ?

Sâlih paşa - Ben de bilmeyorum.

Zavallıda şaşırmış hâli verdi. Hayret etdik. Adam yollıyor, niçin oldugunu bilmeyor ! Bir çok düşündükden sôra.

S. - Berâber düşünelim.

Bu bizi daha fazla hayrete düşürdü. Uzun sükûtdan sôra.

S - Devletin hâli harabdır. İşgal ile her şey bitmiştir. Bizim kabine düşmek üzre. Yerimize Damad Ferid geleck. O gelince artık ümid yokdur. Bizim elimizden hiç bir şey gelmiyor. Ancak burda nakadar kalırsak, hatta bir gün, bu devlete büyük hizmetdir. Hizmetimiz Feridi iş başına getirmemektir. Bunn için sizi Ankaraya yollayacağız. Sizi nle Pâdişâhı ve İngilizleri oyalayacağız. Feridin gelmesini nakadar mümkünse okadar gecikdireceğiz.

Biz - Pekeyi. Fakat nasıl gidebiliriz ? Vâsıta yok.

S - Biz İngilizleri iknâ edüb sizi şimendüferle göndeririz. (bir müddet durduktan sôra) Bir de Ankarâ'akilere söyleyin, elbirliği ile çalışalım.

Bâbi Âliden çıktık. Yol tedârikine bakdık. Gördük ki Sâlih paşa ve arkadaşları hamiyetli insanlardır. Sadrı

âzam Ali Rıza paşa de öyle idi. Mustafa Kemal paşa, yazık ki, bunlara çok hücumlar yapmışdır.

Yusuf Kemal bey bana dedi ki : “ Âyan reisi Tefvik paşaya gidelim. Ankaraya gideceğimizi söyleyelim. Belki bize bir fikir verir ,. Gidtik. Âyan Meclisinde odasında gördük. Ziyâretimizin sebebini anlatdık. Tefvik paşa nâmuşlu bir devlet recülü olarak umumî bir teveccühe mazhar olmuş biri idi. Fakat şimdi benim gözümde büsbütün büyüdü. Muhâveremiz şu ;

Yusuf Kemal - Paşa haziretleri ! Biz Ankaraya gidiyoruz. Ne dersiniz ?

Tefvik - (anlatmaga başladı, yüzünü hüçün bürüdü. Derken bir çocuk gibi aglâdı. Yaşlar ak sakalına akdı. Bu sözlerinden şunlar o günki gibi hâlâ kulagımda) : “Gidin! Ankaraya gidin! Orada çalışın; Bu devleti kurtarmak için bundan başka çâre yoktur. ,,

Sözlerinden çok müteâssir oldum. İçimde bu adama büyük bir hüçmet ve sevgi hâsıl oldu. Hüçmetle selamla yarak yanından çıkdık. Bu adama da Mustafa Kemal paşa çok hakâret etdi, o bunlara lâıyk değildi. Netekim Ali Rıza, Sâlih ve Mersinli Cemal paşalara da çok hücum ve hakâret etdi. Haksızdır. Üçü sadirâzam, dördüncüsü harbiye nâzırı o'an bu zatlar eyi adamlardı. Delili : Bunlar İstanbuldan gırlı gırlı zâbitleri, İstanbulda ele geçirebildikleri silah ve cebhaneyi akın akın Ankaraya yolladılar. Bu sûretle millî hareketin muvaffakiyetine ne büyük hizmet etdikleri âşikârdr. Şimdi, bunlar vatanpeıver, hamiyetli, fedâkâr ve Anadolulu harekâtına taraıdar olmaz da kim olur ? Sâlih paşadan mâadâsi öldü, ihtiyardılar; fakat Cemal genç idi, Bu genç kumandan Mustafa Kemal Paşanın darbalar- alında, derin bir keder ve zaruret içinde öldü.

Haydar paşa istasyonuna gitdik. Bize bir vagon gösı erdiler. Gösteren bir İngiliz zâbiti. Hayvan vagonu idi

Neresinde oturacağız ? Nasıl gideceğiz ? Tirene bakdım, on kadar birinci ve ikinci vagon var. Sızlandık, söylendik. Nihâyet bizi bir ikinci mevki vagona koydular. İzmite vardık. Geceyi orda geçirdik.

Ertesi günü İstanbul gazeteleri geldi. Şu havadis var;

“ Hükümet Ankaraya dört mebusdan mürekkep bir (heyeti nâsiha) göndermiştir „ Al şimdi püsküllü belâyı... Korkdugum şeyler başımıza gelmeğe başlayordu. Bu nâsiha sözü Mustafa Kemal paşanın en kızacağı şeydi. “ Bunlar kim oluyor, bana nasihata adam gönderiyorlar,, deyecekdi. Zâten o Sivasdan beri İstanbul hükümetlerine “ benim emrimi dinleyin ! „ deyor; unlar da “ Meş û kükmet biziz, sen bizi dinleyeceksin „ deyorlardı; bundan iki taraf birbirine giriyorlardı. Şimdi bu heyeti nâsiha olan bize de göpürecekdi. Sâlih paşanın merâmını nâsiha tâbirini görünce anlamak bana kolay olmuşdu. Demek Sâlih paşa pâdişaha ve işgal kuvvetlerine “ hele sabr ediniz ! Ben Anadoluya Heyeti nâsiha göndereceğim; unları yola getiririm „ demişdi. Fakat, fecii, bizi laboratuvar hayvanları gibi kullanmışdı. Çünkü o her kesden iyi bilirdi ki Mustafa Kemal paşa buna çok kızardı. Ne yapalım ? Feridi iş başına getirmek hakikaten vatanî bir hizmetdi. Böyle bir millî menfaat için de bir kaç kişiyi ufaklık gibi harcardı. Yerden göğe kadar hakkı vardır.

Tekrar şimendüfere bindik, bir aralık bir İngiliz zâbiti geldi. “ İlerde Istasyondan evvel tireni durduracağım. Bavullarınızı elinize alın ! Vagonun içine yüzü koyun yatın ! Çünkü çeteler, belki, üzerimize yayılım ateşi ederler. Şimendüfer dururduramaz kapıyı açub birden atlayın ! Ve toprağın üstünde bir müddet yüzükoyun yatın ! „ dedi. Bu ikinci belâ. Demek biz bu işi kabul etmekle kellemlerle oynamayı kabul etmişdik.

Öyle yaptık. Şükür kurşun yağmuru olmadı. Tir.n

derhal geri çekilüb gitdi.

İn cin yok. Her kes bavulunu sırtına aldı. Öyle epeyce yürüdük. Sakarya Irmagının geniş bir yerine geldik. Şümendüfer köprüsünü İngilizler dinamitle bozmuşlar. Hayret içinde kaldım. Koca demir köprü pıçakla peynir kesilir gibi kesilmiş. Bir ucu suya inmiş. Karşı yakaya geçmek için orada bir kayık var. İçine girdik. Bakdım. Kürek yok. Nasıl gideceğimizi düşünüyordum. Bir kıyidan öbür kıyıya gerilmiş kalınca bir tel var. Kayığa bağlı bir halka bu tele geçmiş. Suyun cereyanı şiddetli. Kayıkcı bir hareket yaptı. Kayık zırt dedi, âdeta bir anda öteki kıyıya verdi. Şaşa kaldım. Ömrümde ne görmüş, ne de işitmişdim.

Burada tiren yok. Bir direzine bulduk, ona bindik. Makinesini kendimiz ikişer kişi nebetle çevirerek, kuvvei muharrikesi bizim kolumuz olan bu araba rayın üstünde saatde ancak dört beş kilometre gidebiliyordu. Adapazarı civarındayız. Sakarya ırmağı dağlar, tepeler, kayalıklar arasından döne döne ve harıl harıl akıyor. Dağlar ormanla örtülü. Hem tabiatın bu güzelliklerini seyr ediyoruz, hem direzinemizin manivelesini bir öne iterek, bir kendimize doğru çekerek mâdenî düldülümüzü yürütüb gidiyoruz... Bir ovalığa geldik. Yanımızda bir janda mamız da var. Karşıdan hat boyunu tutdurmuş bir adam geliyor. Fakat ağlayarak geliyor. Hizâmıza geldiği vakıt “Be adam sen ne ağlayorsun?” deye sordum. Perişan kıyâfetli ve başı kabak gibi açık olan bu adam cevap verdi:

O — Ben ağlamayım de kim aglasın?

Ben — Niye?

O — Niye olacak? Şurda eşkıya var, beni soydular.

Ben — Neyini aldılar?

O — Fesimi.

Ben — O da bir şeymi?

O — Başka neyim var ki alacaklar!

Ben — Sen neçisin ?

O — Ne olacağım ? Dilenciyim. Köy köy dolaşır, dilenirim.

Demek, önümüzde eşkıya var. Bizi de soyar; belki de öldürür. Al ! üçüncü tehlike. Evet vatanın dağı taşı eşkıya dolu. Lâkin meslenin mühim kısmı şu : Memleket ne hâle düşmüş; bir dilenciye soyuyorlar, kirli fesini alıyorlar. Bu bana çok acı geldi. Yüregime bir sancı saplandı. Laf olsun deye, bu ağır vaziyeti tasvir için sözüme kuvvet versin deye, yâhud da yazıya şâirâne bir süs vereyim deye söylüyorum. Sahihci bir sancı girdi, beni bir iki dakika perişan etdi. Bu hal beynimi allakbullak etmişdi. Kafam dönmuş taşını kesilmişdi, beynimin kanımı kurumuşdu, alıklaşmışım idim ?! Bu bir ağır milli - sosyal fâcia idi. Bunun teessüründen kendimi toplayabildiğim vakit, bilmem nakadar vâkıt geçmişti, ilk düşüncem şu oldu : Bu adam Hızırdır. Bu olmasa eşkıyanın kucagina düşecekmişiz. Yolumuzda bu belâ da varmış; şükür, bunu da avaryasız savacagız. Arkadaşlara “ geri dönelim „ dedim. “Yok canım, eşkıya bize ne yapacak ? „ dediler. Jandarma tüfegine fişenk sürdü. Direzineyi dürdurdum, jandarmaya “ Biz açıkda, unlar pusuda. Sen bir kişisin, unlar kim bilir kaç kişi. Hepimizi öldürteceksin. Çıkar bakayım fişengi „ dedim ve çıkarttım. Arkadaşlara da : “ dilenciye soyan bizi gökden inmiş kudret hêlvesi gibi yer. Behemehal döneceğiz „ dedim. Döndük. Dördümüzün üzerinde, tahminime göre, yedi sekiz yüz lire vardı; On dakikalık mesâfede arkamızda kalmış olan köye geldik. Bir çerkez köyü idi. Bagrdım. Evlerden bir takım delikanlılar çıkdılar. Bunlara “ Biz size müsâfiriz. Yolumuzda eşkıya var. Gidin bize yol açın. — Bizi ordan geçirin ! Biz, hem, mebusuz. Sôra bizi sizden ararlar. „ dedim. Sekiz on kişi evlerine girdiler birer mavzerle çıkdılar. İllerlediler. Biz de uzakdan ve yine hususi vagonumuzda(!)

onları tâkib etdik. Yarım saat kadar böyle gitdikden sôra, bize “geçin eşkıyayı kaçırdık..” dediler. Yürüdük geçtik. Bunlar eşkıyanın hizâsına varınca “Simdi geçecek-
lere dokunmayın..” demişler olacak. Mesele bu kadardı. Unlar eşkıya ile şüphesiz berâberidiler; çünkü bir köyün bu kadar yakınında o köy ehâlisinden başkası eşkıyâlık edemez. Bu vartayı da böyle atlatdık. İlerleyoruz. Direzinimiz bir transeden gidiyordu. Sesler, at koşuşları; durun deyorlar. Durduk. Bir zâbit dogan havadan yerde gördüğü bıldırcına atılır gibi atladı; direzinde yanıma oturdu. Hâlinde bir tohafılık vardı ve hiddetli gibi. Yüzünde bıldırcın yakalamış atmaca keyfi vardı. İçime bir şüphâ düşdü. Zâbit bize ne selam verdi, ne hoş geldiniz dedi. Bunlar anlatıyordu ki bize düşmandır. Fakat bir mâna veremedim. Sôra anlaşıldı, bizi tevkîfe gelmiş ve tevkîf etmişmiş. İlerledik, Geyveye geldik. Istasyonda zâbitler, âskerler var. Yıkık köprüden beri Anadolu toprağı sırf Türklerin elinde. Orda kumandan kaymakam Mahmud bey. Bizi bir otelin üst katına yerleştirdiler.

Direzine çekmekden pek yorgunduk. İstirâhat etdik. Abdullah Azmi efendi hastalandı, kırk derece harâreti var, agzından kan geliyor. Al bir derd daha... Ununla meşgulum. Sofaya çıkdıkca merdiven başında bir zâbitin oturduğunu görüyorum. Şüphelendim. Arkadaşlara “Yâhu! Biz mevkufuz gâliba..” dedim; merdiven başını bir zâbitin bekledigini söyledim. İnanmak istemédiler. “Tercübesi kolay. Biriniz merdivenden inmek isteyiniz! İş anlaşılır..” dedim. Hoca Vehbi efendi “Hele ben varayım..” dedi, gitdi. Yusuf Kemal beyle ben kapıdan bakıyoruz. Zâbit “İnemezsiniz..” dedi. Döndü, odaya girdi. İş şüph-

eden çıkdı . Şimidi kırıtılmış kumru gibi durduk . Kaçınıcı blâ ? Bu belâların hepsinde de can pazarı var . Hepsinde Azrail rol oynıyor . Bakalım , bundan da kurtulabilecekmiyiz ? ! Kara düşünceler içinde somurtmuş duruyoruz . Vakit geçiyor . Böyle meşakkatli seferlerde işi alaya vurmak , gülmek lâzımdır . Gel de gül ! Derken bize Mustafa Kemal Paşadan bir telgrâf sundular . Paşa bize “ Siz kim oluyorsunuz da bana nasîhata geliyorsunuz ? ! Siz İngiliz casususunuz; çünkü ingiliz şümendüferi ile geldiniz . Halbuki vatanperverler atla , arabayla geliyorlar ,” deyor . Vatanperverler dedigi Halide Edib hanım , Celal Arif , doktor Adnan , Kırşehirli Rıza beyler ve sâire . Bunlar yakalanub Maltaltaya gitmemek için Ankaraya heyet gönderme meselesinden evvel yâni meclis basılınca saklanmış ve kaçmışlardı . Sôra M . K . paşa bunları da turfa yaptı , hattâ Rizayı asdı bile . İş âşikârdı ; biz casus olunca Meclisi mebusan kâmilen casusdu ; Çünkü bizi Meclis intihab edib göndermişti . Hele Wehbi efendi dünyâda casus olamazdı . Çünkü öyle bir yobazdırki cübbesine bir hristiyan eli dokunsa orayı keser atar . Bu adam Kâfire casusluk edebilirmi ? Ben , böyle müdhiş yabaz olmasına ragmen , bu adamı severdim . Tam Türk sîmâlı , sözleri de öyle ve tatlı , nâmuslu ve vatanperverdir . Kendine mahsus ifâdesini dinlemek bana zevk ve irdi , yalnız Maeclis degil , hükûmet de casusdu ; Müşür Fevzi paşa da o hükûmetde âza idi ; Biz Salih paşa ile konuşurken o da hazırda . Bu bir haksız ithamdı . Delili çocukca bir şeydi . İngilizler ahmakmı ki casuslarını kendi vasıtalarile gönderecekler ! Onlar casuslarını vatanperverleri Anadoluya gönderen ve Üsküdar da özbekler tekeyesinden başlayan vâsıta ve teşkilat ile yollıyorlardı . İşte , Nevresi bu yol ile yollamışlardı ; Givede gördük . Mustafa Kemal paşa bize casus deyor , Nevrese demey-

ordu. Böyle hiç bir delili olmayan bir ithamla dört kişinin şahsî ve millî namusu ayak altına alınıyordu. Kimin umurunda? !

Bu âşikâr bir haksızlık, çocukca ve çirkin bir itham ve iftira idi.

Bu telgraf uzundur; rûhunu yazıyorum. Bizim ona cevâbımız da uzundur. Bunları M. Kemal paşa nutkuna koymamış, anıma bende saklı olarak duruyor. İcâbında gösterebiliriz.

Bu telgraf bizi allak bullak etdi. Biz buraya ne deye geliyoruz, o bize ne deyor? !. Hele casus demesi içimize acısı gitmez bir dag oldu. Derdleşdik, kızdık, söylendik. Oturdum kızgınlığın hızile bir cevap yazdım. Arkadaşlar begendiler; sâde birki yerini fazla sert buldular. Unları hafifletdiler. Mahmud beyi çağırttık. Una söyledik. Bu zat bizim bu ithamlardan beri olduğumuza, bilakis vatan için fedâkarlık ederek bu mêmuriyeti kabul etdigimize kâni olmuş. Utandı, özür diledi, “Ben ayrıca paşaya yazacağım,” dedi. Bizim telgrafi aldı. Gitdi, çekdi. Bir müddet sonra bize paşadan özür diler tarzda tatlı bir telgraf geldi. Bizi Ankaraya dâvet ediyor.

Artık serbestdik. Otelden çıkıyorduk. Bir şey dikkatimi celb etdi: Otelci hem rumca, hem ermenice konuşuyor. Sordum megerse bunlar Ermeni ortodoks imişler. Rum propagandacıları 30 yıl evvel gelmişler siz Rûmsunuz demişler ve kabul ettirmişler. Köylerinde 30 yaşından yukarı olanlar hâlâ ermenice konuşurlarmış. Anladım, bunlar Hay-Hurum dır. Asılları Ermenidir; fakat vaktile Bizansın tazyîkile Lusayoriçlikden çıkub ortodoks olmuşlardı. dill-e ini unutmamışlardır. Yunan propagandasının son yıllarda Türkiyede pek şiddetli olduğunu, hatta Türklerden bile hiristiyân Rum yaptıklarını fransızca kitablarda okumuşum. İşte şimdi bu şiddetin bir misâlini görüyordum.

NEVRES

Hareketitimizden bir gün evveldi. Otelin kapısında oturuyordum, ordan Nevres geçti. Şaşırdım. Bu adam ne arar burda ? Bu binbaşı Nevres umumi harbde duşman ordusuna fêlen hizmet etmiş, bu cinayeti her kesce mâlum biri idi. Hattâ bu sebebden bizim orduca gıyâben îdama mahkumdu. O esnâde vatanperverler akın akın Anadoluya geçiyorlardı. Bu da onlara katılmış, gelmiş. Muhakkak ki bu adamı İngiliz ordusu casus olarak göndermişti. Mahmud beyi buldum. Bu adamın bütün hayatını anlatdım. Bana “ Yarın bir çete gidecek. Unlara katarım. Yolda öldürün derim öldürürler „ dedi. Ertesi günü yine otelin kapısı önünde oturuyordum. Öğümden onbeş gişilik bir çete geçti. çetenin arkasında pis ve semerli bir atın üstünde Nevres de gidiyor. Demek Mahmud bey dedigini yapıyor.

Artık ben Nevresi öldü biliyordum. Bu adamın millî savaştaki hayatını burada yazayım : Nice sonra Bursa Yunanlıların eline düşdüğü vakıt, Ankarada Nevresi görmeyimmi ? Şaşdım. Nasıl kurtulmuşdu ? ! Soruşdurdum. Megerse Giveden Bursaya gitmiş, orada Sanâyî mektebine müdür olmuş, Tabii buradan curnallarını İstanbula kolay gönderebilirdi. Bursa düşünce orda kalmamış. Hiyâne-tine devan için Eskişehre gelmiş. Talebeden iki güzel çocuğu da yanına alarak gelmiş . Bu adam bu ahlaksızlıkla meşhur imiş. Eskişehirde İstıklal Mahkemesi Nevresi casuslukdan dolayı tevkif etmiş. Fakat o çocukları takdim etdiği biri tarafından kurtarılmış. Ankaraya gelmiş. Kime takdim vâsitasile kurtulduğu mâlumdur, bir gün yazarım. Çirkin, şimdi söylemeyeceğim. O çocuklardan biri yine Ankarada Nevresin yanında. Ben Maarif vekili idim. Kabine ictimanda buıları ve onun mâzîsini, umûmi har-

bde İngilizlere câsusluk etdiğini, bunun bizim orduca tâ ovakıt mâlum olduğnu söyledim. Bunları hiç olmasa M. Kemal paşa ile Fevzi paşanın bilmesi lazımdı. Zâten mütârekeden beri Nevresin İstanbulda İngiliz casus teşkilâtında çalışdığı da mechul degildi; söyledim, tevki-fini istedim. Beni dinlemédiler. “ Bu câsusdur, hem de habis zekidir, erkâni harbdır, milli işleri perişan eder. Hiç olmazsa kamp yapalım. Bunu ve daha çok casus gelecektir hepsini kampa koruz, mazarrat edemeyecek kâle gelirler. „ dedim. Israr etdim. Bir türlü kabul etdiremedim. Aylar ve yıllar geçti. Ben Sıhiye vekili oldum. Bir gün yine Ankara sokaklarında Nevresi gördüm. Kalbime bir igne sokuldu gibi göksümde bir şeyler duydum. “ Bu habis kim bilir millî ne müdhiş hiyânetler yaptı ve yapıyor. „ dedim. Lâkin çocuk yüzünden onu himâye eden adam varken ona bir şey yapmak mümkün degildi. Soruşdurdum : Nevres her gün millî mudâfaa vekâletine gidiyor, oradaki mêmur küçük, büyük rütbeli zâbitlerle konuşuyormuş. Bu zabitlerin bir şeyden haberleri yok, onunla samimi konuşuyorlar. Demek şu alçak göz göre ordumuz hakkında en mühim mâlumatı topluyordu. Öteyi beriyi kandırmak için adına bir de Manavoglu takmış, türk kesilmiş; bu imzâ ile Ankara gazetelerinde türkcülük neşriyâtı da yapıyormuş. Görülüyor ya çok tehlikeli bir adamdı. Evvelce Türk ordusunda erkâni harb zâbiti idi. Gâyet zeki, İblise külâhı ters giydirecek derecede Iblis, ahlaksız ve melun idi. Yine aylar geçti. Bir gün kabine ictimânda müşür Fevzi paşa : “ Biliyormusunuz ? Nevres dâhiliye vekili Fethi beyden izin alıb burdan İstanbula gider. (Ben Nevres adını işidince bütün dikkat kesildim; o devam ediyor) İngiliz İstanbul kumandanlığına bir rapor verir. Câmilerde de vâizlige başlar. Anadolu harakâtı aleyhine müdhiş propaganda yapar. Bizim İstanbulda

İngiliz karargâhında eyi bir habercimiz var. Bu raporu kopya eder. Bana gönderdi. Herif içimizi tışımızı tam tertib öğrenmiş. Sonunda İngilizlere ne tavsiye ediyor biliyormusunuz ? Deyor ki :“Siz Anadoluya karşı hiç bir şey yapmayın, degmez. Yunanlılar da bir harekete geçmesinler. Türk ordusu aç ve çıplaktır. Bir de beklemekten bıkmış; her gün sürü sürü kaçıyorlar; ordu kendi kendine dağılıyor. „ Bu sözleri işidince taşdım, bagrmaga başladım : “Size ben kaç defe demedimmi ? Bu adam müdhiş bir casusdur. Şunu haps edelim. Beni dinlemediniz. Aldınız mı ? ! .. İşte içimiz tışımız temâmîle düşmana gitdi.„ dedim. Neye yarar? Bütün korkduklarım başımıza gelmişti. Melun, hakikaten, en mühim hakikatları öğrenmişti. Ordumuz açlıktan, beklemeden bir düzüye kaçıyordu. Para yok, yiyecek yetişdiremeyorduk. Bu gidişle ordu bir kaç ay sôra inhilal etmiş olacaktı. Bu düşünce bizi mahv ediyordu. Bir kaç defa kabinede bu meseleyi müzâkere etmiş, çare aramışdık. Askerimizin kahrumanlığına deyecek yok; fakat askerlerce mâlum bir hakikat ki harbsiz uzun zaman bekleyen ordular inhilal edermiş. Bu işler Sakarya zaferinden sôra ordular Eskişehirden Afyon Karahisarına kadar karşı karşıya durduğu zaman oluyordu. İşte, bu vaziyetden dolayı ve buna çâre olmak üzredir ki kabinede Yunanlılara hucum etmege karar vermişidik; silah ve cepâne tedârîki için hükümet beni Rusiyaya, başka bir kaç kişiyi de Romaya ve Almanyaya göndermişti. İzmir zaferi bu vaziyetin verdiği ümitsizliğin sevk etdiği herçibâdâadla yapılan hucumun netîcesidir. Yoksa bu zafer mütârekenin ibtidâsında Istanbulda düşünülmüş bir tertib ve zafer değildir. Bu iddialar sümmettedârik çocukluklardır. Beşer denen hayvan âkıbeti bilemez.

Gelelim sadada : Fevzi paşadan bunları işidince Nevres-

den bu hiyânetin intikâmını almak sevdâsına düştüm. Kırşehirli Riza beye Nevresi igfal edib Ankaraya getirmesini teklif etdim. Düşündü, “ yaparım. „ dedi. Muhâbere etdi, uğraşdı. Fakat Nevres faka basmadı. Nevresin gönderdiği cevabı Riza bana gösterdi. Nevres deyor ki : “Riza Nur varken ben bir daha Anadoluya ayak basmam. O sözünü yürütebilse idi benim şimdi sâde kemiklerim kalırdı., Bu mektub beni şimdi daha ziyâde kızdırdı; çünkü bu adam, anlaşıldı, benim onun hakkındaki kabinéde yaptığım teşebbüslerden de haberdar ! Halbuki kabine müzâkereleri gâyet mektumdur. Hatta mühim şeyler zabta da geçmez. Demek Nevres in kabine âzâsından da elde ettiği adam vardı. Millet yolunda, demek , ne düşmanlıklara, ne tehlikelere mâruz oluyordum ! Ne işler içinde idik ? ! .. Burda ders, ibret vardır. Nevresin asılmasından benim cebime bir tek kuruş girmezdi. Nevresle benim eyı veya kötü bir münasebetim de yokdu. Yüzünü iki üç defa gördüğüm biri idi. Bunları millet için isteyoruz. İşte bu sebebdendir ki memurlardan bir takımları böyle düşmanlık dâvet idici şeylere hiç girmezler; nakadar gizli olursa olsun rey bile beyan etmezler. Bunlarca millî iş ikinci derecededir. Milli hizmetlerim esnâlarında böyleleri çok gördüm. Bense buna hiç metelik vermedim. Milli menfeat ne ise onu yaptım, kendi şahsî menfeatımı ayaklar altına aldım. Helal olsun. Hâlâ de ondan çekiyorum. Bunlar da helâl olsun ...

Hâsılı, Nevres bütün habâsetini yaptı; bütün vartarlardan da kurtuldu. Tereyagından kıl çeker gibi de sıyrılıb Istanbula savuşdu. Anadolu ordusu Istanbula girerken süryeye kaçdı. Urdun (Kerek) emiri Abdullah Nevresi kendine harbiye nâzırı yaptı. Bundan bir yıl evvel orada bir çocuk yüzünden ölmüş. Nevres Türk degil, Arab imiş; unu da yeni öğrendim.

Nevresin Millî cidâlin başından sonlarına kadar ettiği

câsusluklar heyecan dolu bir romandır. Keşke Nevres bunları yazsaydı. Hele biz Türkler için pek ibretli olurdu.

Ne ise, Geyveden tirene bindik; Ankaraya vardık. Vardık amma câsusluk töhmetini hâlâ kazm edemeyoruz. Dördümüz de böyle ... Şu dünyâ ne ters döner bir tere-sdir ! Hakıkî bir casusu bıraktılar da bizim gibi dört hâlis Türkü, vatan hâdimini casus yaptılar !...

* *

Netice : tedkiklerle öğrendigime, gördüklerime göre millî savaşda ilk vaziyet şudur : Millî savaş iddia edildiği gibi İstanbul'da bir kişinin düşündüğü, bulduğu, yaptığı bir şey değildir. Böyle bir masal iki bin, beş bin yıl evel mitoloji hayal ve masalları devrinde, belki, geçebilirdi. İnsanlar yirminci asırda bu dolmaları yutarlar mı ? ! Gülerler ... Hiç olmazsa o masallarda yüce bir şîr vardır; bu ise âdî bir martaval !...

Millî savaş binefsihî ve halk kütlesinden başlamıştır. İzmirde, Adanada, Erzurumda ve birbirinden habersiz olarak kendi kendine vucude gelmiştir. Unun yüzlerce âmilleri, zaruretleri, zorlayıcı sebepleri, şahısları, kah- rumanları, fedâileri vardır. Uuları inkâr etmek nankörlük- dür. O kahrumanlarım adlarının listesini, menkabelerini yazıp millete vermelidir. Bu kitaba « altun kitab » adı konmalıdır.

İşte, bu kısım bu hâtırat parçalarına bir girimdi.

ROMANYALI S. HÂDİSESİ

Artık Ankaradayız. Mustafa Kemal paşa bana eyi muâmele ediyor. Ben de kendi kendime : "artık eskiyi unutayım; beraber vatan için çalışalım. İstedigim olmuştur,"

deyorum. Böyle nakadar kendimi tutdumsa da bir takım işler olurdu ki rûhumu isyan etdirirdi, ihtiyarım elimden giderdi.

M. K. paşa Ankara ıstasyon binâsını kendine mesken yapmışdı. Bir S. var, bir de bunun karısı var. Bunlar da aynı binâda oturuyorlar. Agostos ayı, akşamları pençereler fora. Rakı içiliyor. Bu kadın da rakı sofrasında. İçiliyor; türkü, çalgı ortalığı yıkıyor. Bu iş Ankara ehali arasında çalkanmaga başlar. Halk akşam karanlık çökünce akın akın ıstasyona gidib karanlığın örtüsü altında bu cünbüşü seyr ediyorlar. Bu halk henüz böyle şenlik görmemiş. Bu mebusların da agzına düştü. Onlardan da seyre giden var. Bana da gidelim deyenler oldu. Bir defa gidib ben de gördüm. Mebuslar buna fena kızdılar; « Biz millete muhtacız, dâvâmızın muvaffak olması için millet bizi sevmeli. Böyle şeylerle bilakis aleyhimizde olacak » deyolar. Hakları vardı. Bir gün bir kaç mebus arkadaş bana: « git, sen paşaya söyle. Bu iş bitsin », dediler. Ben kendimde böyle bir salâhiyet bulamadım; şunu İsmet beye (paşa) söyleyim, o söylesin dedim. Söyledim. İsmet paşa bana bir şey söyledi ki hayretten dondum kaldım. Bunu ilerde yazacağım.

Günler geçiyor, bu iş Ankarada günün en mühim hâdisesi olarak söylenib gidiyor ... Bu gerginlik içinde iken bir gün Romanyalı S. in ziraat vekâletine müsteşar tayin olundugu haberi yayıldı; bu tâyin Millet Meclisinde top gibi patladı. Kimi şöyle, kimi böyle deyolar, bin lakırdı; kimi de öfkeden ateş saçıyor. Ben de kaza bela sandığı idim gâlibâ ... Mebuslar yine bana: (Git, M. Kemal paşaya söyle. Bu tayini geri alsın!) dediler. Bu sefer vaka ve vaziyet pek vahimdi. Bizzat kendisine gitdim; söyledim. (Bunda hiç bir kötü şey yok) dedi. (Ne münâsebet! Bu adam ziraatdan ne anlar?) dedim. (Nasıl?!,

dedi, biçilmiş kaftandır. Onun Romanyada çiftliği var). Bu cevap degildi. Bir adamın çiftliği olması ziraat müstehşarı olmasına aslâ kâfi olmaz. Dedim : (Pekeyi ! Müstehşare ne lüzum var ? İş nerde ? Milletin parasına yazık. Hazine tam takır .Hem bu mêmuriyeti “ vekiller heyeti „ yapabilir; onun haberi bile yok; siz şahsan yapamazsınız. Bu bir idârî sui-istimaldır; istibdaddır.) Cevâbı : (Adam, bu da bir şeymi ? !) dedi. (Pekey, dedim, daha vahîmi var : Bu adam türk tâbaası bile dëgil). (Ne olacak; türk tabaası yapıveririz) dedi. (Bu tayin kadın yüzünden dey-orlar) dedim; döndüm, cevapları beni yollayanlara anlattım. Bir boradır kopdu. İstizâha karar verdiler. Bu boranın dalgaları Meclis rahlelerinde çalkanırken beş altı gün geçdi; S. vekâletde, hatta Ankarada görünmez oldu. M. K. paşa benim güzel nasîhatimi dinlememişti; şimdi zoru, işin fenâyâ vardığını, sarpa sardığını görünce S. i karısı ile berâber Rusuyada bir konsolosluga çırak çıkarmış, hemen yollamış. Bu da yolsuzdu; çünkü o vakit hâriciye vekâletine vekil bendim; bu tâyini ben yapabilirdim; tayinden haberim bile yokdu. Kızdım; fakat “ yeni bir sızıltı daha çukarmayalım.. Herif defoldu, her kes de sükûnet bnldu. „ dedim.

Bu tipik bir vakadır. Daha tafsîlatı var, sôra yazacağım.

SİNOP İSYAN TEŞEBBÜSÜ

ÂKİF

Hükûmete Sinop ahâlîsinin Ankaraya ısyan için hazırlanmakda olduğuna dâir haberler geliyor. Sinop memleketim; bu iş her kesden ziyâde beni alâkadar ediyor. Sino-pdan ahâli nâmına bir telgraf alıyorum, sıhhatimi soruyorlar.

Mâna veremeyorum. Biraz sôra Sinopdan bir adam yola çıkarıb, bir mektub yollayorlar. “M. K. paşanın hayâtına suikasd etmesinden korkduklarını söyleyor, bēni Sinopa dâvet ediyorlar. Mektubu öküzoglu Râsim bey yazıyor. Bu adam Sinopun en nüfuzlu ve sevilen eşrâfi, millî işlerin başı. Hukûmete gelen bir haber “Vahideddinin adamı miralay Sinoplu çerkes Zekinin Sinop çerkeslerini kandırdığı, bir İngiliz vapurîle bunlara silah ve cephane gönderilecegi „ merkezinde. Derken, Sinopda ahâli miting yapıb “Ankara hukûmetini tanımadıklarına dâir verdikleri kararı Ankara hukûmetine yolladılar. Telaşetdim. Arkadaşlardan, Erzurum mebusu Zihni bey var; binbaşı, cesur, nâmuslu, vatanperver bir adam. Bu işi gökünden sökmesi için ora mutasarrıflığını kabul etmesini rica etdim. Kabul etdi. Kendisine eşrafdan iş başı olanlara sekiz on mektub verdim. Gitdi, epeyce iş de gördü amma ısyan teşebbüsü sönmedi. Bunlar bir delilik eder, Sinop lekelenir deye ödüm kopuyordu. Bir ata atladım, Sinopa vardım. Şehre inmeden evel Rasim beyin çiftliğine gitdim “hadi, atlı çıkar, Dizdar zadeleri, Husnû Aga zade Hamdi efendiyi ilh.. buraya çağr!„ dedim. Bunlar iş başları eşrafdır. Unları çiftliklerinden getirdik. Şimdi bana : “ Biz 500 atlı hazırladık. Ankaraya ısyan edeceğiz. Seni başımıza geçesin deye bu aya istedik; başımıza geç ! İşe başlayalım„ dediler. “Pekey, mutasarrıfla, şûbe reisini ve jandarmaları ne yapacaksınız ?„ dedim. Birden basıb evlerinden alacağız ; jandarmanın silahlarını alacağız „ dediler. “ Ê . . . , dedim, üzerinize asker yollanınca ne yapacaksınız ? „ “ Muharebe edeceğiz „ dediler.

Bunlara yaptıkları işin yanlış olduğunu, vatanperverlik edeyim derken vatan hâinliği edeceklerini, bu işden vaz geçmelerini söyledim. Zavallılar saf idiler .Bu işi vatana hizmet deye yapıyorlardı. Kandırılmışlardı. Sabaha kadar aramızda munâkaşa oldu. Nasîhat etdim, vaziyeti anlatdım,

“ size baş olmak değil ısyan ederseniz Ankaraya gidib bir ordu alıb, sizi vurmaga gelirim „ deye tehdid etdim. Nihâhayet hakikatı anladılar, ısyandan vaz geçdiler; bana söz verdiler. Nikahları üzerine de yemin etdirdim. Bu iş böylece bir sakatlık olmadan bitdi. Ferahlandım. Yoksa bu ısyan millî savaş için büyük bir tehlike olurdu. Çünkü deniz kenarındadır, dâima yardım alır.

Bunlara, sôra, kendilerini kimin bu yola sevkettiğini sordum.. Dediler ki: “ Âkif İstanbula gitdi. Miralay Zeki vâsıtasile pâdişaha gitmiş, Damad Ferid paşayı, Huriyet ve İtilâfcıları görmüş. Unlarla bu ısyanı kararlaştırmış. İngilizler yardım vâdetmiş. Sinopa geldi. Hürriyet ve İtilâf şûbesini teşkil etdi. Bizi o aldatdı. Eyiki geldin de bizi bu hâinlikden kurtardın. „ Vakanın esâsı bu.

M. Kemal paşa nutkunda bu meseleden biraz bahsediyor. Miting kararını da derc etmiş. Bu kararda Âkifin imzâsı da var.

Gelgit zaman, sulh oldu, Tırabzonlu olub Sinopda oturan bu Akif Receb Zühdiye yanaşdı. Âkife istiklâl madalyesi verdiler. Bu madalya üç türlüdür : Cebhede fêlen hizmet edenlere kırmızı, o vakit mebus olanlara yeşil, cebhe gerisinde hizmet etmiş olanlara ak kordeleli verilir. Bana kırmızı-yeşil kordeleli verildi. Bu benim iftihârımdı. Bütün millî istiklal savaşında yalnız bunu kazanmışdım. Mevkîler istememiş, para yağmalarına karışmamışdım. Bu servet bana yeterdi. Âkife de verildiğini işidince madalyem gözümünden düşdü. Türlü meşakkatler, mahrumiyetler, çalışmalar ve hayat tehlikelerinden bana mükâfat sâde bu idi, O da elimden gitdi.

Bu Âkif vatan hâini idi; ona madalye değil, onu yüz ellilik yapmak lazımdı. Yüz ellilik yapılanların hangisinin cürmü bununkinden ağırdı ?!

Biraz arası geçdi, M. Kemal paşa Âkifi mebus yaptı.

Biri Âkifin vatan hiyânetini Millet Meclisine bildirir; Meclis Âkifi mebusluktan kogmak ister. M. Kemal paşa evrâkı Meclisden alib, mebusları susdurur. Âkif hâlâ on beş yıldır Rize mebusudur. Receb Zühdü ile ticaret yaptılar. Bir çok iş gördüler. Şimdi Türkiyenin en zenginlerindendir.

M. K. paşa niye bu adamı mebus yaptı? Onun vatanhâinliğini bilmeyormîdi? - Biliyordu: Delîli maruf nutkundeki vesîka ve Millet Meclisine yapılan ihbardır. Buna ragmen mebus yaptı, ve himâye de etdi; sebebi ne? Bu sırrı sôra söyleyeceğiz. Bu nevi tefeyyuz cümhuriyet devrinin mümeyyiz vasıflarındandır.

ERMENİLERLE MUHÂREBE

Millî savaşa başladık. Vaziyetin gösterdiği ilk ve son hedef Yunanlılar. Önümüzde onlar var. Onları tepeleyerek dâvayı hal etmek mümkün görünüyor. Fakat devlet batmış, bütün silahları elinden alınmış, onlarla boy ölçecek bir halde degiliz. Hemen de hiç bir işe bakdığımız yok; bütün zamanımızı, gayretimizi Yunanlıları püskürtebilecek hâle gelmeye verdik.

Derken, arkamızdan bir belâ çıktı: İngilizler, Amerikalılar Ermenilere bol para, eşya, yiyecek, silah, cephâne vermişler; zâbit, hekim, her şey yollamışlar. Ermeniler 30.000 kişilik ve her türlü levâzımı bol ve modern bir ordu yapmışlar. Bu hâli bulunca şark vilayetlerimizi istila etmeye karar verirler. Bu haber bize gelince telaş etdik. Hududda Ermeni müfrezeleri kumandanları bizim hudud kumandanlarına ikidebir nota veriyorlar. Bu notalarda ağır sözler var. Türkleri tahkır ediyor ve yakında başlarını ezeceklerini söylüyorlar. Bunlardan birkaçını şark cebhemiz kumandanı hükûmete göndermişdi, heyeti vekilede

okuduk, eyi hatırımda değil, biri general Agob, diğeri kolonel Karabet gibi imzaları hâvîdi. Görülüyordu ki Ermeniler pek gurur getirmişler. Bunlar gözümüzü fal taşı gibi açdı, muzâkerelere sebep oldu; Ermenilerin bir gün bize hucum edeceklerinin muhakkak olduğuna karar verildi. Bunun üzerine, onlar bize hucum etmeden bizim Ermenilere hucum etmemiz kararlaştırıldı. Bu müzakere de maarif vekili olan benimle şimdi Varşova elçisi ovakit mâliye vekili olan Ferid bey arasında uzun ve harâretli bir munâkaşa oldu. Bunu sôra yazacağım. Ermenilere hucuma karar verince şark cebhesi kumandanı olan Kâzım Karabekir paşaya Ermenilere taarruz etmesi için emir vermesi Mustafa Kemal paşaya söylendi.

Bu hucum zaruri idi : Önümüzde düşman (Yunanlı) var, arkamızdan da Ermeniler sırtımıza biniyor. Bu yük sırtta iken öndeki düşmanla güleşmek mümkün değil. Evvelâ bu yükü sırttan atmalı. Hakikaten vaziyetimiz vahimdi : Bir Kelpetinin agzında iki çenesi arasında idik. Bu çenenin birini kırmak lazımdı .

Günler geçti ; M. K. paşa heyeti vekîlenin kararı olan emri şark cebhesine vermemişdi. İşin ise bir gün bile gecikmesi bizim felâketimizdi. Heyeti vekîle yeniden karar verdi ve emrin suratla verilmesini M. Kemal paşaya söyledi . Yine on gün geçti, yine M. K. paşa emri vermemişdir. Vekiller kîmetli bir zamânın gaybolmasından telaş etdiler. Anlaşılyordu ki M. K. paşa bu muhârebeyi istemeyordu. Yine Kabine bir müzâkere yaptı. Yine aynı karar. Bu müzâkerelerde M. K. paşa hiç söz söylemezdi, yine söylemedi; bir aralık yeşil masadan kalkdı, bir köşeye çekilib koltuğa oturdu. Derin, derin düşünüyordu. Yanına gittim, “Niye emri vermeyorsunuz ? Bu hükûmetse emri cârîdir . Vermemek kabahat ve tahakkümdür. Hem mesele hayat memat meselesidir,, dedim. Bana verdiği cevap, bu günki gibi hatırımda, aynan şudur :

“Emri vermemyorum ; çünkü Kâzım Karabekir bir eşek herifdir. Bu işi başaramaz . „ Yine bir derin düşünmceye daldı. Ben şaşaladım. Karabekir paşayı hiç tanımıyorum. Bu söz belki doğru, belki değil. Bir hüküm veremedim. İşte bu vaka da gösterir ki iş başında olanlar birbirini eyice tanımalıdır. M. K. paşaya dedim ki : “ O halde siz gidin ; işi başarıb gelin ! „ : Buna hiç cevap vermedi . Yine düşünçeye daldı . Hâline bakıyorum ; yüzünün hallerinden bir mâna çıkarmaga çalışıyorum . Böyle bakarken bana şu his geldi : “ Aceba bu adam Karabekir galib gelir, şöhet ve nüfuz kazanır ; kendi yeri için tehlike olur deyemi korkuyor ! „ .

Nihâyet kalkdı . Vekillere : “ Bir defa kendisine bu işi başarıb başaramayacağını soralım „ dedi . Bu cevap emri vermekdeki tehhurları mantikî kılar mahiyetde değildi . Bunu evvelce de sorabilirdi . Demek, gecikmeyi başka bir fikirle yapıyordu .

Ne ise, kabine bu teklifi kabul etdi . M. K. paşa yazdı . Karabekirin cevabı şudur : “ Bu işi başarıırım . Ancak askerim 5.000 kişidir . Bana biraz musaada edin, bin kişilik başıbozuk gibi yardımcı bir kuvvet daha yapayım. O vakıt taarruza gecerim. „ . Buna cevabımız şudur : “ Artık bize sormayınız . Yeni kuvveti yapınca taarruza geciniz. „ . Bir hafta kadar sôra, taarruza geçdi . Beş bin türk askerile otuz bin kişilik ermeni ordusunu Sarıkamış da önüne katdı . Ermeniler kaçib Kars istihkâmlarına sığındılar . Bu istihkamları ben gezdim ; çok sarp şeyler . Karabekir paşa Karsa geldi . Ermenilere yine hücum etdi . Ermeniler kaçan kaçana oldular . Bu sâyede Ermeni yükünü sırtımızdan atdık . Yunanlılarla vuruşmak için serbest kaldık .

Karabekir paşa işi başardı . Yunanlılara karşı olacak zafer için devletin ellerini serbest hâle koydu .

R. N.

4—Sezürler aslındaki yerlerinde olmalı.

5—Musiki notasında biraz durma varsa bu bir kelimenin bedenine gelmeyüb iki kelime arasına gelmelidir. Partisiyondaki durma, mola işâreti buna rehberlik eder.

6—Musikîde bir kelime veyâ bir cümle bâzan tekrar edilir. Bu halde unlara mukabil aynı aded hecelerde türkce kelime ve cümleler koymalıdır.

7—Çok sesle ve uzun bir zaman uzatılan notalara “a,o,u,, imla harfli hece koymak muvâfıktır. Esire çok uzatılamaz. En çok uzatmaga müsâid olan “ a „ dır.

8—Türkeede bence sarfî aksan yokdur.Mevcud aksan tekellümü olub söyleyiş tarzına göre yerini deyişdirir ve ekseriya kelime sonundadır. Bu sebeble bu tercümelerde aksanın pek ehemmiyeti yokdur. Türkcenin aksan meselesi henüz hal edilememiştir.

9—Türk vezninde uzun kısa hece olmadıgından bu cihete de dikkata lüzum yokdur. Ancak kısa notalarda medli arabca kelime kullanmamaga dikkat etmelidir.

10 - Sâid(ascendant) ve nâzil(descendant)nota tercümeye têsir etmez.

R. N.

ERRATA

(Samsun la Delile, Janetin Düğünü için)

Samsun ile Delile, keza Janetin Düğünü basılırken mürettib yanlışları olmuşdur. Bir de başka yanlışlar var. Bunları burda düzeltiyorum.

Samsun ile Delilede :

Bestekârın adı Saen degil Sans talaffuz edilir.

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
7	8	modasında	sevdâsında
9	12	inceleşmiş	incelmiş
10	9	(netekim yazacağım)	kelimeleri tay olunacaktır.
12	20	“ tabiidir „ kelimesinden sôraya bu cümle ilâve olunacaktır :(Eger aruzlu bir vezin bestelenirken una uyarak beste yapılabilirse o başka .) .	
14	13	üncü satırın sonuna şu cümleler ilâve olunacak : Bu hâl mısra ortasında da olur. Tercüme edilecek bir şîrin veznini bulmak eger şîr besteli ise notasına, ye par- (tisiyonuna murâcaatla pek kolay olur.) .	
21	14	üncü satırın sonuna şu ilâve edilecektir : (Kılık eski türkcede kılmak masdarından iş demektir. Halbuki bizde kılık kıyâfet terkibi hâlinde elan kıyâfet mânasına kullanılmaktadır,) .	
26	1	ulu	ey hak
26	6	yenildi il	il yenildi (1)
26	8	ölsün il	il ölsün
26	13	niyaza	secdeye
28	10	ah, bunlar	eyvah ! Hep
28	13	var sâde göz yaşı	milletin yok başı
		ve milletin başı	var sade göz yaşı
28	16	kudretini	lutfunu siz
28	19	rahman bize	bize tanrı
29	3	sizlerde	o sizde
30	9	ô !	müstakıl bir satır olacaktır.
30	11	ah	„ „ „ „
30	15	yehovamız	yehova(1) bak
33	2	var ök,gazeb yelde	gazeb, ök var yelde
34	9	zincir kopsun	kır zinciri

37	3	ne bu ? köleler	ne bu? köle vurmuş
		vurmuş...	Ebimeleki
»	6	dag, dere	dere, dag
38	12	Samsun kumanda-	kalkan kökremiş bir ordu
		sında ilh...	Samsun ediyor kumanda;
			Yakdı, yıkdı,basdı, vurdu.
			Hâla yürüyor bu anda !)
»	17	faydasızdır	fayda yokdur
40	1	leke ilh...	Aşk leke sürsün adıda,
44	1	ben gönlümün ilh..	Gönlüm tahtine sultanın
44	3	amma aşkı...	Ah, fakat aşk haberini
»	15	çağırın şu...	şu çağırın tatlı sese
45	10	güzel yüzünü....	Güzel yüzü tez ört,döndür
48	4	bitmez	yetmez
49	16	güzelim amma	Hoşum, boş amma,
		boş, gönül hırçın	Gönlüm pek hırçın.
50	3	e, ümid eden	Uman sevgiden.
54	13	korkmayınız	Hiç korkmayın
57	8	azdı,	Hep bitirdi sizi !
59	17	fakat	Ah, sen
60	1	evet önce zâten...	Yâ... Zâten önceden...
»	17	...	Samsunu yenecek göz
			yaşım, ah, vahım!
63	21	Istemedim...	gelmezdim , fakat ah ,
			şürüklendim geldim...
64	13	ey sevgilim!...	Ey sen ! sevgim ! söyle
			neden,
65	9	Allahın...	...Tanrı has..
66	1	itdimdi seni intihab	Ben seni etdim intihab!
66	8	puselerine kandıkca	Pusene ben kandıkca,
»	14	Bir yüce...	yüce bir...
76	19	erpuşile,	öpüşile
69	8	severim seni	Severim seni delîle !

«	12	lâkin	Yok !... Yok, hayır...
«	18	Kudretile bini Allah	Bak beni o kâdir allah
71	1	Kalbimde saklı olan sır,	Bende saklı olan o sır
«	7	gayretin boşdur nâfile	Gayretin boş,yok nâfile.
«	12	deyince faş eyle	Deyince : “sır söyle,,
72	3	geçdi	Rabbim
73	1	bırak beni	Beni bırak !
79	8	Kardeşler !...	Millet! şu....
81	18	bakşanal	Bakanal
82	14	içelim, seninle	Haydi!Al, içelim Samsun!
		Samsun !	
83	16	bir hatırla	hatırla bir, o günü,
«	17	etdigimiz düğünü	Etdigimiz o düğünü !
84	14	sozüge	Sözüne
«	15	sana	ona
«	20	onun tatlıdi her ânı,	Pek tatlıdır her bir ânı,
85	2	yehuda	Yehovan
85	4	bu dua	o duan
85	11	fursat verme, ey	Yok, fursat verme,
		yehova!	Yehova!
87	8	Ey yeri,göğü yaradan,	Ey,Hak!Dünyayı yaradan.
87	9	ölüsü	ulusu
88	12	gizledigin	gizledign
91	16	kuwet verdin de	Kuwet verdin, şu
		kolumuz	kolumuz,

* *

Janetin Düğününde :

1		Farer	karre
8	13	oh, yalnızım..,	Oh, oh yalnızım kendi...
10	6	şaşırmış	Göz açmış...
10	7	kalkub yataktan	Yatagımdan tez endim,
10	17	bu satırdan sôra	şu iki mısra ilâve edilecek;

Gıdelim Janet!

Evet!

- 11 18 Bu eserdeki bütün (nâhiyecî) ler (noter) yapıla-
caktır, ve mısraa iki hece daha ilâvesi lâzımdır.
- 13 8 ...iderim! Yolda... ...iderim! Amma yolda...
- 27 5 Margo sert bir dilbaz O değil sert dilbaz,
- 27 6 değil,... Hem de derdi...
- 29 14 gelemedi geldimdi
- 31 21 Öfkeli gibisin, yâhu Öfken vavrış gibi yâhu!
- 32 20 ko tü!
- 37 12 imzâmı imzâyı
- 51 9 Azîzem, Vah, senin hiç... ..
- 56 13 giderken giyerken
- 57 2 Saraya dönsün, uyuyor Sarya dönsün yuvamız!
- 57 3 Amma sessiz sessiz, Uyuyor, ha, sessiz
- 57 4 uyuyor! Yapınız!
- 57 27 perdeler korur... Korur perdeler...
- 59 13 Amma, abla! Aman, abla!
- 61 hâşiye bu şarkı bu bülbül şarkısı
- 61 hâşiye bubêpine Aubêpine
- 63 12 göz göz ucîle
- 63 14 üzerine içine
- 63 24 lâkin gün doğdu hah; Hah, gün doğdu, işte
- 69 21 Sevincden iç hoplar, [Sevincden hep içim
oynar. hoplar.
- 75 6 ... bu benim... Ey halk! Benim bu karım!
- 77 2 bildimdi. ilh Bildim ordeydi, o yavrum ah!
- 77 21 senin o... Senindir...
- 78 2 Janet! Canım sevgilim A, Janet! Gel sevgilim!
- 78 3 üçüncü satırından sôra şu beyit ilâve edilecek :
Bu aşkı korur rabbim.
Sevelim! Sevelim dâim!

R. N.